

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7
The 7th STOU National Research Conference

แนวทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทอง ตำบลบ้านโคก อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี
An Approach to Gros Michel Banana Community Enterprise Development in Bangkok Sub District,
Sangkom District, Udonthani Province

สิรภัทร อันไชยศรี (Siraphat Unchaisri)¹ บำเพ็ญ เขียวหวาน (Bumpen Keowarn)² สีนินุช ครูทเมือง แสนเสริม (Sineenuch Krutmuang sansem)³

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) สภาพพื้นฐานส่วนบุคคล สภาพทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน (2) แหล่งความรู้ ความรู้ และการมีส่วนร่วมในการปลูกกล้วยหอมทองของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน (3) สภาพการผลิตและการตลาดกล้วยหอมทอง (4) ปัญหา และข้อเสนอแนะในการบริหารกลุ่มวิสาหกิจชุมชน (5) สถานการณ์การบริหารจัดการ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ประชากรในการวิจัยคือ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทอง ตำบลบ้านโคก อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี จำนวน 27 คน ทำการเก็บข้อมูลจากประชากรทั้งหมด โดยใช้แบบสัมภาษณ์ ข้อมูลเชิงปริมาณ ทำการวิเคราะห์โดยใช้สถิติ ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation) ค่าสูงสุด (Max) และค่าต่ำสุด (Min) ข้อมูลเชิงคุณภาพ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธี SWOT Analysis TOW Matrix และวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ผลการวิจัยพบว่า (1) สมาชิกส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 66.7 มีอายุเฉลี่ย 50.15 ปี ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสแล้ว จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวนสมาชิกอยู่ระหว่าง 5-6 คน แรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 2.37 คน สมาชิกเกินครึ่ง ไม่มีตำแหน่งทางสังคม การเข้าร่วมประชุม ผูกอบรม สัมมนา เฉลี่ย 5.04 ครั้ง สมาชิกเกือบทั้งหมดมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 6,333.33 บาท พื้นที่ถือครองแบ่งเป็น พื้นที่ของตนเองเฉลี่ย 13.73 ไร่ พื้นที่เช่าเฉลี่ย 4.54 ไร่ รายจ่ายในภาคการเกษตรเฉลี่ย 5,480.00 บาท/เดือน รายจ่ายนอกภาคเกษตรเฉลี่ย 4,960.00 บาท/เดือน สภาวะหนี้สินพบว่าสมาชิกทั้งหมดมีการกู้เงินจากสถาบันต่างๆ ต้นทุนในการปลูกกล้วยหอมทองเฉลี่ยต่อไร่เท่ากับ 13,177.40 บาท และมีรายได้จากการปลูกกล้วยหอมทองเฉลี่ยต่อไร่ในปี 2558 เท่ากับ 28,620.00 บาท (2) แหล่งความรู้ สมาชิกได้รับความรู้จากแหล่งสื่อบุคคล ในภาพรวมระดับปานกลางโดยได้รับความรู้ระดับมากจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ความรู้ พบว่าสมาชิกร้อยละ 55.6 มีความรู้เกี่ยวกับการปลูกกล้วยหอมทองในระดับปานกลาง ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง (3) สภาพการผลิต ได้แก่ การเตรียมดิน การปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว และการตลาดสมาชิกส่วนใหญ่ไม่ได้ส่งออกกล้วยหอมทอง มีเพียงร้อยละ 18.5 ที่ส่งออกตลาดต่างประเทศ ส่วนใหญ่จะขายในตลาดในชุมชน สมาชิกร้อยละ 14.8 ขายส่งห้างโลตัส/เซเว่นอีเลเว่น (4) ปัญหาที่สำคัญคือเรื่องผลผลิตกล้วยหอมทองไม่ได้คุณภาพ ปัญหาการขนส่ง ขาดต้นทุนในการผลิต และการจัดการระบบน้ำในแปลง และข้อเสนอแนะ ได้แก่ การให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนแก่สมาชิก การพัฒนาองค์ความรู้แก่สมาชิก (5) แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ จัดการระบบน้ำในแปลงปลูกให้ครบทุกราย เสนอขอของบประมาณในการก่อสร้างสถานที่รวบรวมผลผลิตและโรงบรรจุที่ได้มาตรฐาน จัดหาแหล่งเงินทุนให้กับสมาชิก จัดตั้งกองทุนปัจจัยการผลิตเพื่อช่วยเหลือ ขยายเครือข่ายเพื่อเพิ่มกำลังการผลิตตามศักยภาพของสมาชิก

คำสำคัญ กล้วยหอมทอง แนวทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

¹ นักศึกษาหลักสูตรปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

² รองศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

³ รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

Abstract

The objectives of this research were to study (1) the demographics and socio-economic conditions of members of the Gros Michel Banana Community Enterprise in Bangkok Sub district, Sangkom District, Udonthani Province; (2) their knowledge of banana production, sources of knowledge and participation in banana production; (3) the enterprise's production and marketing conditions; (4) members' problems and suggestions for improving the enterprise's management; and (5) the enterprise's strength, weaknesses, opportunities and threats and approaches for development. The Study Population was the members of the Gros Michel Banana Community Enterprise in Bangkok Sub district, Sangkom District, Udonthani Province. Data were collected from all 27 members using an interview form and focus group discussions. Data were statistically analyzed using frequency, percentage, maximum and minimum values, mean and standard deviation. The results showed that (1) most (66.7%) of the community enterprise members were female, average age 50.15, and married. Most had completed only sixth grade education and had 5-6 household members, with 2.37 family members contributing labor for banana production. More than half of the members held no social position. They had attended meetings, training sessions or seminars an average of 5.04 times. Almost all were farmers as their primary occupation. Their mean monthly income was 6,333.33 baht. They owned on average 2.2 hectares of land and rented on average an additional 0.73 hectares of land. Their mean monthly agricultural expenditures were 5,480.00 baht and their mean monthly non-agricultural expenditures were 4,960.00 baht. All had taken out loans. On average, their expenses for growing bananas were 13,177.4 baht per 1,600 m² and their average income from bananas in 2015 were 28,620.00 baht per 1,600 m². (2) Overall, members reported receiving a medium amount of knowledge about banana growing from personal media and a large amount of knowledge from government officials. For their level of knowledge, 55.6% of the members had a medium level of knowledge. Their level of participation in banana growing was also reported as "medium." (3) Production steps were land preparation, planting, maintenance, harvest and marketing. Most members did not export bananas. Only 18.5% exported bananas. Most sold their bananas in the local market and 14.8% sold to Lotus or Seven Eleven. (4) Major problems were low quality bananas, transportation difficulties, lack of capital, and problems with irrigation. They suggested that someone should give them financial assistance and more knowledge about banana growing. (5) Approaches for improving the community enterprise are to insure that all members have irrigation systems, to request funding to build a storage yard and packing facility, to find a source of loans for members, to set up a fund to share expense purchases, and to expand the network to increase production.

Keywords: Developmental approach, Banana growing, Banana production, Farmer group

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

บทนำ

กล้วยหอมทองเป็นผลไม้เขตร้อน (Tropical fruit) ประเทศไทยมีการปลูกกล้วยเพื่อการค้าในหลายจังหวัด ปลูกมากบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออก เป็นพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่งที่มีศักยภาพในการส่งออก โดยเฉพาะตลาดญี่ปุ่นมีความต้องการสูง ด้วยคุณลักษณะของกล้วยหอมทองที่มีน้ำหนักแต่ละลูกเรียงกันอยู่ในหวีอย่างสวยงาม สีผิวของกล้วยเมื่อสุกจะเปลี่ยนเป็นสีเหลืองทอง รสชาติดี มีกลิ่นหอมน่ารับประทาน อีกทั้งผลผลิตมีความปลอดภัยไม่มีสารเคมีตกค้างปนเปื้อน ทำให้กล้วยหอมทองของไทยได้รับความนิยม เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคในตลาดญี่ปุ่น ซึ่งนับวันแนวโน้มความต้องการของตลาดยิ่งเพิ่มมากขึ้น

จุดเริ่มต้นของการปลูกกล้วยหอมทองในภาคอีสาน ที่เสมือนเป็นพืชแปลกถิ่นเมื่อเกือบ 20 ปีที่แล้ว โดยเกษตรกรเริ่มต้นปลูกที่อุดรธานีเมื่อปี 2537 เพื่อเป็นพืชสร้างรายได้นอกเหนือจากการทำการเกษตร จากนั้นก็ขยายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ หลังจากที่เห็นว่ากล้วยหอมทองเป็นพืชที่สร้างรายได้ดีกว่าการทำนาและกล้วยที่ปลูกเพื่อส่งขายตลาดในหมู่บ้านก็ขยายเป็นตลาดในอำเภอ ในจังหวัด และขยายสู่จังหวัดอื่นๆในภาคอีสาน ซึ่งสร้างชื่อเสียงของกล้วยหอมทองให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น ส่งผลให้ยอดขายมีปริมาณมาก จนกระทั่งปี 2552 ทางสำนักงานเกษตรจังหวัดอุดรธานี ได้เข้ามาส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขึ้นและในปีนี้อเองที่กล้วยหอมทองจากแหล่งผลิตที่นี้ได้มีโอกาสส่งออกไปขายต่างประเทศ โดยผ่านบริษัทรับซื้อกล้วยหอมทองส่งออกไปประเทศญี่ปุ่นและในปี 2558 ได้ขยายตลาดเพิ่มไปอีก 2 ประเทศคือ ประเทศจีนและเกาหลี

มติชนบท เทคโนโลยีชาวบ้าน (2559) ระบุว่าในจังหวัดอุดรธานี มีไม้ผลที่สำคัญทางเศรษฐกิจได้แก่ มะม่วง กล้วย (กล้วยหอม, กล้วยน้ำว้า) ในปี 2559 จังหวัดอุดรธานีมีพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองทั้งหมด 123 ไร่ โดยแหล่งปลูกสำคัญของจังหวัดอุดรธานีอยู่ในเขตอำเภอสว่างคอม มีพื้นที่ปลูกประมาณ 70 ไร่ ที่เหลืออยู่ในเขตอำเภอพิบูลย์รักษ์ และอำเภอเพ็ญ 20 ไร่ อำเภอกุมภวาปี 23 ไร่ และอำเภอกุดจับ 10 ไร่ พื้นที่ปลูกเพื่อการค้ามากที่สุดคือ อำเภอสว่างคอม และอำเภอเพ็ญ โดยในปี 2540 คุณทองคุณ โพธิ์พรม ได้จัดตั้งกลุ่มผู้ปลูกกล้วยหอมทองอำเภอสว่างคอมขึ้น และได้ขอการรับรองแหล่งผลิต GAP กล้วยหอมทองเป็นรายแรก ต่อมาปี 2552 ได้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทอง ตำบลบ้านโคก อำเภอสว่างคอมขึ้น มีสมาชิกทั้งหมด 36 ราย โดยมีคุณจักรินทร์ โพธิ์พรม ซึ่งเป็นลูกชายคุณทองคุณ เป็นประธานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทอง ซึ่งเป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ในปี 2557 เพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มมีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงได้จัดตั้งวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทอง ตำบลบ้านโคก อำเภอสว่างคอม มีสมาชิกทั้งหมด 36 ราย และได้รับการรับรองแหล่งผลิต GAP แบบกลุ่ม (กล้วยหอม) การรวมกลุ่มของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ขยายเครือข่ายไปยังจังหวัดต่างๆ เพื่อร่วมกันผลิตกล้วยหอมทองส่งญี่ปุ่นไปพร้อมกับขยายตลาดในประเทศด้วย ปัจจุบันมีสมาชิกรวม 100 คน จากครั้งแรก 5 จังหวัดได้แก่ อุดรธานี หนองคาย หนองบัวลำภู เลย และสกลนคร ปี 2558 ขยายเพิ่มอีก 2 จังหวัดคือ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ ซึ่งที่ผ่านมาจะมีปัญหาเรื่องปริมาณการผลิตซึ่งไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาดต่างประเทศส่งผลให้สูญเสียรายได้อย่างมาก ซึ่งกลุ่มต้องมีการบริหารจัดการและวางแผนการผลิตให้กับสมาชิกเพื่อให้โดยกลุ่มจะมีการบริหารจัดการตลอดจนวางแผนการปลูกให้กับสมาชิก เพื่อให้มีปริมาณกล้วยเพียงพอสำหรับการเก็บเกี่ยวและขนส่งในแต่ละครั้ง และก่อนรับสมาชิก กลุ่มต้องมีการประเมินศักยภาพของสมาชิกตรวจประเมินพื้นที่แปลงเพื่อให้กลุ่มสามารถบริหารจัดการได้ตรงตามเป้าหมายต่อไป จะเห็นได้ว่ากล้วยหอมทองกลายเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่งที่เกษตรกรในพื้นที่สามารถปลูกและดูแลรักษา และจำหน่ายในชุมชน ท้องถิ่นอื่น และส่งออก เป็นการสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรอีกทางหนึ่ง

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7 The 7th STOU National Research Conference

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงสภาพการผลิต การตลาด สถานการณ์การบริหาร การวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค และหาแนวทางพัฒนาของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทอง ตำบลบ้านโคก อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี ตลอดจนปัญหาและข้อเสนอแนะที่มีผลต่อการดำเนินงานของกลุ่ม เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ชัดเจนและนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในชุมชน อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ตลอดจนผู้สนใจ สามารถใช้เป็นข้อมูลในการสนับสนุนส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพพื้นฐานส่วนบุคคล สภาพทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน
2. เพื่อศึกษาแหล่งความรู้ ความรู้ และการมีส่วนร่วมในการปลูกกล้วยหอมทองของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน
3. เพื่อศึกษาสภาพการผลิตและการตลาดกล้วยหอมทอง
4. เพื่อศึกษาปัญหา และข้อเสนอแนะในการบริหารกลุ่มวิสาหกิจชุมชน
5. เพื่อศึกษาสถานการณ์การบริหารจัดการ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน โดยมีขั้นตอนการวิจัย ประชากรและกลุ่มตัวอย่างดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยคือ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทอง ตำบลบ้านโคก อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี จำนวน 27 คน ทำการเก็บข้อมูลจากประชากรทั้งหมด โดยไม่มีการสุ่มตัวอย่าง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 ชนิดของเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์ผลการวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างกำหนดคำถาม คำตอบ ให้เลือก

2.2 ลักษณะของเครื่องมือเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่มีทั้งคำถามแบบปลายปิดและปลายเปิด ประกอบด้วยคำถาม 5 ตอน คือ

ตอนที่ 1 สภาพพื้นฐานส่วนบุคคล ทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกกลุ่ม เช่น เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา จำนวนแรงงานและจำนวนสมาชิกในครัวเรือน

ตอนที่ 2 แหล่งความรู้และความรู้ในการปลูกกล้วยหอมทอง ของสมาชิกกลุ่ม ว่าได้รับความรู้จากแหล่งใดบ้าง และคำถามความรู้ในการปลูกกล้วยหอมทองให้เลือกตอบถูกหรือผิด

ตอนที่ 3 การบริหารและการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ทั้งด้านการผลิต การบริหารจัดการ การตลาดและเครือข่าย

ตอนที่ 4 สภาพการผลิตและการตลาดของกล้วยหอมทอง

ตอนที่ 5 ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการกลุ่ม

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาตรวจสอบความถูกต้อง จัดหมวดหมู่และลงรหัส เพื่อประมวลผลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

3.1 ข้อมูลเชิงปริมาณ ทำการวิเคราะห์โดยใช้สถิติ ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation) ค่าสูงสุด (Max) และค่าต่ำสุด (Min)

3.2 ข้อมูลเชิงคุณภาพ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธี SWOT Analysis TOW Matrix และวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

1. สภาพพื้นฐานส่วนบุคคล สภาพทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิก

สภาพพื้นฐานส่วนบุคคลพบว่า สมาชิกส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 66.7 มีอายุเฉลี่ย 50.15 ปี ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสแล้ว สมาชิกเกือบครึ่งจบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 และ 1 ใน 3 ของจำนวนสมาชิกในครัวเรือน มีจำนวนสมาชิกอยู่ระหว่าง 5-6 คน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 5 คน

สภาพทางด้านสังคมของสมาชิก พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่ใช้แรงงานในครัวเรือน สูงสุด 4 คน ต่ำสุด 1 คน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.37 คน และมีเพียงส่วนน้อยใช้แรงงานนอกครัวเรือน สูงสุด 6 คน เฉลี่ยเท่ากับ 1.15 คน สมาชิกเกินครึ่ง ไม่มีตำแหน่งทางสังคม และการเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพทางการเกษตร สมาชิกเกือบครึ่งเป็นสมาชิก ธกส. ส่วนการเข้าร่วมประชุม ฝึกอบรม สัมมนาและดูงาน พบว่าสมาชิก 2 ใน 3 เคยเข้าร่วม 2-5 ครั้ง สูงสุด 35 ครั้ง เฉลี่ยเท่ากับ 5.04 ครั้ง สภาพทางด้านเศรษฐกิจของสมาชิก พบว่า สมาชิกเกือบทั้งหมดมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก และประกอบอาชีพรับจ้างทางการเกษตรและรับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพรอง มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 6,333.33 บาท แบ่งเป็นรายได้จากการเกษตรมีรายได้เฉลี่ย 8,519.23 บาท และรายได้นอกภาคการเกษตรมีรายได้เฉลี่ย 5,403.85 บาท พื้นที่ถือครองแบ่งเป็น พื้นที่ของตนเองเฉลี่ย 13.73 ไร่ พื้นที่เช่าเฉลี่ย 4.54 ไร่ ที่ดินให้ทำกินเปล่าเฉลี่ย 0.27 ไร่ พื้นที่สาธารณะประโยชน์เฉลี่ย 0.23 ไร่ รายจ่ายในภาคการเกษตรเฉลี่ย 5,480.00 บาท/เดือน รายจ่ายนอกภาคเกษตรเฉลี่ย 4,960.00 บาท/เดือน สภาวะหนี้สินพบว่าสมาชิกทั้งหมดมีการกู้เงินจากสถาบันต่างๆ ส่วนใหญ่จะกู้จากกองทุนหมู่บ้านและรองลงมากู้จากธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตรเฉลี่ยต่อไร่เท่ากับ 13,177.40 บาท และมีรายได้จากการปลูกกล้วยหอมทองเฉลี่ยต่อไร่ในปี 2558 เท่ากับ 28,620.00 บาท

2. แหล่งความรู้ ความรู้ในการปลูกกล้วยหอมทองและระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก

แหล่งความรู้ พบว่าสมาชิก ได้รับความรู้เกี่ยวกับการปลูกกล้วยหอมทองจากแหล่งสื่อบุคคล ในภาพรวมระดับปานกลาง โดยสมาชิกส่วนใหญ่ได้รับความรู้ระดับมากจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และระดับน้อยจากผู้นำชุมชน สื่อมวลชน ในภาพรวมระดับน้อย โดยสมาชิกส่วนใหญ่ได้รับความรู้ระดับน้อยจากสื่อวิทยุ และระดับน้อยที่สุดจากหนังสือพิมพ์ สื่อกิจกรรม ในภาพรวมระดับปานกลางโดยสมาชิกส่วนใหญ่ได้รับความรู้ระดับปานกลางจากการฝึกอบรม และระดับน้อยที่สุดจากงานวันเกษตรกร สื่อออนไลน์ ในภาพรวมระดับน้อยที่สุดโดยสมาชิกส่วนใหญ่ได้รับความรู้ระดับน้อยจากเว็บไซต์ และระดับน้อยที่สุดจากจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail)

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

ความรู้ พบว่าสมาชิกร้อยละ 55.6 มีความรู้เกี่ยวกับการปลูกกล้วยหอมทอง ระดับปานกลาง โดยตอบถูกต้องระหว่าง 10 - 12 ข้อ สมาชิกส่วนใหญ่ ร้อยละ 100.0 ตอบถูกต้องใน 2 ประเด็นได้แก่ (1) การตัดแต่งกล้วย ตัดปลีกล้วยเมื่อสุดปลี ประมาณ ข้อที่ 3 แล้วตัด (2) กล้วยหอมทองมีอายุการเก็บเกี่ยว 18 เดือน และส่วนประเด็นที่ตอบถูกต้องจำนวนน้อยได้แก่ ประเด็น กล้วยหอมทองมี 2 สายพันธุ์ คือกล้วยหอมทองต้นสูง กับกล้วยหอมทองค่อม

ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก พบว่า ในภาพรวมระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.16) ประเด็นที่สมาชิกมีส่วนร่วมระดับมาก ได้แก่ ประเด็นการปฏิบัติดูแลรักษาตามที่กลุ่มวางแผนไว้ (ค่าเฉลี่ย 3.67) ระดับปานกลาง ได้แก่ ประเด็นการใช้สารไตรโคเดอร์มาตามอัตราส่วนที่กำหนด (ค่าเฉลี่ย 3.37) ระดับน้อยได้แก่ ประเด็นการมีส่วนร่วมในการส่งขายร้านเซเว่นอีเลเว่น (ค่าเฉลี่ย 2.26)

3. สภาพการผลิตและการตลาดกล้วยหอมทอง

สภาพการผลิตกล้วยหอมทอง ในประเด็นต่างๆ ได้แก่

การเตรียมดินปลูกกล้วยหอมทอง พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่มีการไถเตรียมดิน 2 ครั้ง และการใส่ปุ๋ยรองพื้น สมาชิกส่วนใหญ่จะใส่ปุ๋ยคอกในการรองพื้นก่อนปลูก

การปลูกกล้วยหอมทอง พบว่า แหล่งที่มาของพันธุ์ได้มาจากต้นพันธุ์ของตนเองเป็นส่วนใหญ่ ปลูกระยะ 2 x 2 เมตร อายุของต้นพันธุ์สมาชิกเกือบครึ่งจะใช้ต้นพันธุ์ที่อายุ 1 เดือน การใส่ปุ๋ยรองกันหลุม พบว่าสมาชิกทุกคนมีการใส่ปุ๋ยรองกันหลุม สมาชิกส่วนใหญ่ใส่ปุ๋ยคอกรองกันหลุมก่อนปลูก วัสดุคลุมโคนต้น พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่ใช้ฟางข้าวเป็นวัสดุคลุมโคนต้น

การดูแลรักษา ในประเด็นต่างๆ ได้แก่ การให้น้ำ พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่ ให้น้ำกล้วยหอมทองมีความถี่ 1 ครั้ง/สัปดาห์ สมาชิกเกินครึ่งมีการใช้สารไตรโคเดอร์มาในการป้องกันกำจัดโรคแมลง สมาชิก 1 ใน 3 ไม่ได้มีการใช้สารไตรโคเดอร์มาในการป้องกันกำจัดแมลง สมาชิก 2 ใน 3 ใช้ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยคอกในระดับที่ใกล้เคียงกัน และสมาชิกส่วนใหญ่มีการตรวจประเมินแปลง

การเก็บเกี่ยว อายุการเก็บเกี่ยว พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่มีการเก็บเกี่ยวกล้วยหอมทองที่อายุ 8 เดือน และการขนส่งสมาชิกเกินครึ่งใช้วิธีขนส่งด้วยตนเอง

3.1 สภาพการตลาด กล้วยหอมทอง มีทั้งตลาดในและนอกประเทศ ผลการศึกษาในประเด็นต่างๆ ได้แก่

1) ตลาดต่างประเทศ สมาชิกส่วนใหญ่ไม่ได้ส่งออกกล้วยหอมทอง มีเพียงร้อยละ 18.5 ที่ส่งออกกล้วยหอมทองไปขายยังต่างประเทศ

2) ตลาดในประเทศ สมาชิกส่วนใหญ่จะขายตลาดในชุมชนได้แก่ ตลาดของหมู่บ้านในพื้นที่ ส่วนตลาดส่งห้างโลตัส/เซเว่นอีเลเว่น สมาชิกส่วนใหญ่ไม่ได้ส่ง มีเพียงร้อยละ 14.8 เท่านั้นที่ส่ง

4. ปัญหา และข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการกลุ่ม

1) ปัญหาในการบริหารจัดการกลุ่ม พบว่า สมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทอง มีปัญหาในภาพรวมในด้านการผลิต มีปัญหาเกี่ยวกับแหล่งน้ำที่ใช้ในการผลิต รองลงมาคือปัญหาเกี่ยวกับโรคและแมลง และไม่มีธรรมาภิบาลผลผลิตที่สวน ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม มีปัญหาเรื่อง ขาดความเข้าใจในการบริหาร รองลงมาคือ มีการประชุมน้อยและบทบาทหน้าที่ของสมาชิกไม่ชัดเจน ด้านการตลาดและเครือข่าย มีปัญหาเรื่อง ราคาผลผลิตไม่คงที่ รองลงมา กำลังผลิตไม่เพียงพอในการส่งออก

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

และขาดตลาดในการรับซื้อ และการส่งออกมีข้อจำกัดมีระดับเท่ากัน ด้านอื่นๆ มีปัญหาเรื่อง ขาดเงินทุนหมุนเวียน รองลงมา คือขาดความรู้ความเข้าใจในการปลูกและการดูแลรักษา

2) ข้อเสนอแนะ พบว่า สมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทอง ในภาพรวม *ด้านการผลิต* มีข้อเสนอแนะคือ ต้องการให้หาแหล่งเงินทุนเพื่อติดตั้งระบบน้ำหยด รองลงมาคืออยากให้มียารักษาผลผลิตที่สวน และอยากให้มีการประกัน ราคาผลผลิต *ด้านการบริหารจัดการ* มีข้อเสนอแนะคือ ต้องการให้มีการส่งเสริมและให้คำแนะนำมากขึ้น รองลงมาอยากให้ มีเวลารวมกลุ่มกันอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง *ด้านการตลาดและเครือข่าย* มีข้อเสนอแนะคือ อยากให้หน่วยงานราชการส่งเสริม และสนับสนุน รองลงมาคือ เพิ่มส่วนแบ่งทางการตลาดเน้นตลาดภายในประเทศ และ เพิ่มเครือข่ายการผลิต เพื่อเพิ่มกำลัง การผลิต ด้านอื่นๆ มีข้อเสนอแนะคือ อยากให้มีแหล่งเงินทุนหมุนเวียน รองลงมาคืออยากให้มีหน่วยงานสนับสนุนเงินทุนใน การปลูกกล้วย และต้องการให้มีหน่วยงานต่างๆเข้ามาสนับสนุนและถ่ายทอดความรู้

5. จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรคและแนวทางการพัฒนา

1) การวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis)

(1) จุดแข็ง จากการศึกษาพบว่า ประธานกลุ่มมีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ทั้งทางด้านการผลิต และการตลาด มีความขยันอดทน ทุ่มเทเอาใจใส่ต่องาน สมาชิกมีความเชื่อมั่นและปฏิบัติตามคำแนะนำของประธาน การตลาด ภายในประเทศสามารถขยายได้มาก เช่น ห้างแมคโคร ห้างเทสโก้โลตัส และร้านเซเว่น อีเลฟเว่น (7-Eleven) กล้วยหอมทอง มีคุณภาพ เนื้อแน่น หอม หวาน กลุ่มมีความรู้ด้านวิชาการการผลิตและมีประสบการณ์ มีการวางแผนการผลิตร่วมกัน เช่น วิธีแก้ปัญหา โรคและแมลง แก้ปัญหาโดยใช้เชื้อราไตรโคเดอร์มา ไม่มีการกำหนดพื้นที่ในการปลูกกล้วยหอมทองของสมาชิกที่จะเข้า ร่วมกลุ่ม การบริหารงานโปร่งใส ไม่เคยมีปัญหาเรื่องบัญชีการเงิน มี GAP กลุ่มเพื่อรับรองคุณภาพสินค้า มีการจัดตั้งกองทุน ปัจจัยการผลิต (ช่วยเหลือในเรื่องระบบน้ำหยด ปุ๋ย และการขนส่ง)

(2) จุดอ่อน (Weaknesses) จากการศึกษาพบว่า สภาพพื้นที่แห้งแล้ง แหล่งน้ำมีจำกัด สถานที่รวบรวม ผลผลิตไม่เหมาะสม ไม่เอื้ออำนวยต่อการขนส่ง การรวบรวมผลผลิตล่าช้า ขาดเงินทุนหมุนเวียน โดยเป้าหมายที่จะผลิตกล้วย หอมทองให้ได้ 1 แสนลูกต่อวันต้องใช้เงินทุนประมาณ 2 ล้านบาท สมาชิกบางรายมีข้อจำกัด จึงปฏิบัติตามไม่ได้ตามกฎเกณฑ์ที่ กลุ่มกำหนด ทำให้ผลผลิตไม่ได้ดีเท่าที่ควร กำลังการผลิตยังไม่เพียงพอ ส่งผลให้เกิดข้อจำกัดในการส่งออก

(3) โอกาส (Opportunities) จากการศึกษาพบว่า หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนให้ความสนใจ และเข้า มาส่งเสริมและให้ความรู้ในด้านวิชาการ ช่วยในการประชาสัมพันธ์ รวมทั้งการขยายเครือข่ายไปยังกลุ่มต่างๆ การขยายตลาดมี แนวโน้มขยายได้มากขึ้นทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ โดยมีตัวแทนบริษัทของญี่ปุ่นเดินทางมาตรวจสอบคุณภาพเพื่อ เตรียมการส่งออก การขยายเครือข่ายทำได้มากขึ้นสามารถขยายเครือข่ายทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด เป็นจุดเรียนรู้และ ศึกษาดูงานของหน่วยงานและกลุ่มคนที่สนใจ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรสำหรับผู้สนใจ สมาชิกมีโอกาสพัฒนาตนเอง อยู่เสมอ ต้องการมีอาชีพที่มั่นคง และมีการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต

(4) อุปสรรค (Threats) จากการศึกษาพบว่า ขาดแคลนแหล่งน้ำ น้ำไม่เพียงพอในการปลูกกล้วยหอมทอง ระบบน้ำไม่สมบูรณ์ การทำระบบน้ำหยดยังมีไม่ครบทุกราย โรคแมลงระบาด ต้นทุนการผลิตสูง

2) แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทอง

จากการวิเคราะห์ปัญหา จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค สามารถสรุปปัญหาและแนวทางการพัฒนา วิสาหกิจชุมชน ได้ดังนี้

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

ปัญหา ได้แก่ 1) สภาพพื้นที่แห้งแล้ง แหล่งน้ำมีจำกัด น้ำไม่เพียงพอในการปลูกกล้วยหอมทอง 2) สถานที่รวบรวมผลผลิตไม่เหมาะสม ไม่เอื้ออำนวยต่อการขนส่ง 3) ต้นทุนการผลิตสูง ขาดเงินทุนหมุนเวียน 4) กำลังการผลิตยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาดต่างประเทศ ส่งผลให้เกิดข้อจำกัดในการส่งออก 5) โรคแมลงระบาด 6) ขาดความเข้าใจในการบริหาร มีการประชุมบ่อย 7) ราคาผลผลิตไม่คงที่

แนวทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ 1) จัดการระบบน้ำในแปลงปลูกให้ครบทุกราย 2) เสนอของบประมาณในการก่อสร้างสถานที่รวบรวมผลผลิตและโรงบรรจุที่ได้มาตรฐาน 3) จัดหาแหล่งเงินทุนให้กับสมาชิก จัดตั้งกองทุนปัจจัยการผลิต เพื่อช่วยเหลือสมาชิก 4) ส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตปุ๋ยใช้เองเพื่อลดต้นทุนการผลิต 5) ขยายเครือข่ายเพื่อเพิ่มกำลังการผลิตให้เพียงพอในการส่งออก ตามศักยภาพของสมาชิก 6) ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์เน้นตลาดในประเทศเพราะกำลังการผลิตไม่เพียงพอที่จะส่งออก 7) ควบคุมมาตรฐานการผลิตตามตารางการเพาะปลูกเพื่อควบคุมคุณภาพการผลิตของสมาชิกให้สามารถส่งออกและส่งตลาดบนได้ เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิก 8) ส่งเสริมการแปรรูปผลผลิต 9) ส่งเสริมให้สมาชิกผลิตและใช้เชื้อราไตรโคเดอร์มาในการป้องกันกำจัดโรค 10) จัดประชุมอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้งและมีการติดตามให้คำแนะนำ รับฟังความคิดเห็นของสมาชิก

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง แนวทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทอง ตำบลบ้านโคก อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี มีประเด็นที่น่าสนใจเพื่อนำมาอภิปราย ดังนี้

1. ลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคล สภาพทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิก

1.1 ลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคลของสมาชิก พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 50.15 ปี ผู้หญิงเป็นเพศที่มีการสนทนากันในกลุ่มสังคมต่างๆ เป็นเพศที่มีความรับผิดชอบ มีความคิดที่ระมัดระวัง ไม่ประมาท รู้จักประหยัดและใช้เงินให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุดจึงเกิดการชักชวนกันเพื่อมาเข้าร่วมกลุ่มในการปลูกกล้วยหอมทอง ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสแล้ว สมาชิกเกือบครึ่งจบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 หนึ่งในสามของสมาชิก มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนอยู่ระหว่าง 5-6 คน สอดคล้องกับ ฉลวย ดวงดาว (2544, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้ปุ๋ยอินทรีย์กับการปลูกกล้วยหอมทองเพื่อการส่งออกของเกษตรกร อำเภอยาง่าง จังหวัดเพชรบุรี การวิจัยผลปรากฏว่า เกษตรกรจบการศึกษาระดับ (ป.4 หรือ ป.6) ประกอบอาชีพหลักเกษตรกร มีสมาชิกและมีแรงงานในครัวเรือน 2-4 คน

1.2 สภาพทางด้านสังคมของสมาชิก พบว่า พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่ใช้แรงงานในครัวเรือน และมีเพียงส่วนน้อยใช้แรงงานนอกครัวเรือน ซึ่งสอดคล้องกับ ธีรรัตน์ คุ่มภัย (2557, น. 40) พบว่าจำนวนแรงงานในครอบครัวที่ช่วยกันทำการเกษตรจำนวน 3-4 คน โดยสมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มส่วนใหญ่จะมีความพร้อมทั้งในด้านแรงงานและด้านเงินทุน สมาชิกเกินครึ่งไม่มีตำแหน่งทางสังคม และการเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพทางการเกษตร สมาชิกเกือบครึ่งเป็นสมาชิก ธกส. เนื่องจากการปลูกกล้วยหอมทองต้องใช้ต้นทุนในการปลูกค่อนข้างสูง สมาชิกจึงจำเป็นต้องหาแหล่งเงินทุนในการผลิต ส่วนการเข้าร่วมประชุมฝึกอบรม สัมมนาและดูงาน พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมฝึกอบรม เพราะสมาชิกต้องได้รับการถ่ายทอดความรู้ก่อนปลูก และต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของกลุ่ม เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพตามที่ตลาดต้องการ

1.3 สภาพทางด้านเศรษฐกิจของสมาชิก พบว่า สมาชิกเกือบทั้งหมดมีการประกอบอาชีพเกษตรกรเป็นอาชีพหลัก และประกอบอาชีพรับจ้างทางการเกษตรและรับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพรอง พื้นที่ถือครองส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ของ

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

ตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ ฉลวย ดวงดาว (2544, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้ปุ๋ยอินทรีย์กับการปลูกกล้วยหอมทอง เพื่อการส่งออกของเกษตรกร อำเภอยาง่าง จังหวัดเพชรบุรี การวิจัยผลปรากฏว่า เกษตรกรประกอบอาชีพหลักเกษตรกรรวม ส่วนสภาวะหนี้สินพบว่าสมาชิกทั้งหมดมีการกู้เงินจากสถาบันต่างๆ ส่วนใหญ่จะกู้จากกองทุนหมู่บ้านและรองลงมาจาก ธนาคารเพื่อการเกษตร ต้นทุนในการปลูกกล้วยหอมทองเฉลี่ยต่อไร่เท่ากับ 13,177.40 บาท และมีรายได้จากการปลูกกล้วยหอมทองเฉลี่ยต่อไร่ในปี 2558 เท่ากับ 28,620.00 บาท ซึ่งจะเห็นว่าการปลูกกล้วยหอมทองเป็นรายได้ที่ดีมาก ทำให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มจากการทำนา ทำไร่ ส่งผลให้สมาชิกมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้นอีกด้วย

2. แหล่งความรู้ ความรู้ในการปลูกกล้วยหอมทองและระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก

2.1 แหล่งความรู้ พบว่าสมาชิก ได้รับความรู้เกี่ยวกับการปลูกกล้วยหอมทองจากแหล่งสื่อบุคคล ในภาพรวมระดับปานกลางโดยสมาชิกส่วนใหญ่ได้รับความรู้ระดับมากจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรอำเภอสว่างคอม และเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรจังหวัดอุดรธานี ซึ่งเข้ามาติดตามให้คำแนะนำอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านการถ่ายทอดความรู้ การส่งเสริมงบประมาณโครงการต่างๆที่เกี่ยวข้อง เช่นโครงการตำบลละล้าน ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้างโรงบรรจุและเก็บผลผลิต

2.2 ความรู้ พบว่าสมาชิกเกินครึ่งมีความรู้เกี่ยวกับการปลูกกล้วยหอมทอง ระดับปานกลาง ซึ่งสมาชิกควรต้องได้รับการถ่ายทอดความรู้ในการปลูกกล้วยหอมทองอย่างสม่ำเสมอมากกว่านี้ และปฏิบัติตามปฏิทินการปลูกของกลุ่ม มีการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสมาชิกคนอื่นๆ ไม่ขาดการประชุม และมีส่วนร่วมในกลุ่มในด้านต่างๆอย่างสม่ำเสมอ

2.3 ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก พบว่า ในภาพรวมระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกอยู่ในระดับปานกลาง ประเด็นที่สมาชิกมีส่วนร่วมระดับมาก ได้แก่ประเด็นการปฏิบัติดูแลรักษาตามที่กลุ่มวางแผนไว้ ระดับปานกลาง ได้แก่ประเด็นการใช้สารไตรโคเดอร์มาตามอัตราส่วนที่กำหนด ระดับน้อยได้แก่ประเด็น การมีส่วนร่วมในการส่งขายร้านเซเว่นอีเลฟเว่น (7-Eleven) สมาชิกถ้ามีส่วนร่วมในการปฏิบัติดูแลรักษาตามที่กลุ่มวางแผนไว้ การพัฒนาคุณภาพผลผลิตให้ได้มาตรฐานตามที่ตลาดต้องการ จะทำให้การมีส่วนร่วมในการส่งผลิตถึงลูกค้ากล้วยหอมทองสู่ตลาดบน ได้แก่ การส่งขายร้านเซเว่นอีเลฟเว่น (7-Eleven) ทำให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น

3. สภาพการผลิตและการตลาดกล้วยหอมทอง

3.1 สภาพการผลิตกล้วยหอมทอง ในประเด็นต่างๆ ได้แก่

1) การเตรียมดินปลูกกล้วยหอมทอง พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่มีการไถเตรียมดิน 2 ครั้ง และการใส่ปุ๋ยรองพื้นจากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่า สมาชิกส่วนใหญ่จะใช้ปุ๋ยคอกในการรองพื้นก่อนปลูก เป็นการลดต้นทุนในการผลิตเนื่องจากไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี

2) การปลูกกล้วยหอมทอง พบว่า แหล่งที่มาของพันธุ์ได้มาจากต้นพันธุ์ของตนเองเป็นส่วนใหญ่ ปลูกระยะ 2 x 2 เมตร พบว่าระยะห่างของการปลูกไม่มีผลต่อการเจริญเติบโตของต้นกล้วย ที่มีผลคือปุ๋ยและการให้น้ำ อายุของต้นพันธุ์สมาชิกเกือบครึ่งจะใช้ต้นพันธุ์ที่อายุ 1 เดือน การใส่ปุ๋ยรองกันหลุม พบว่าสมาชิกทุกคนมีการใส่ปุ๋ยรองกันหลุม สมาชิกส่วนใหญ่ใช้ปุ๋ยคอกรองกันหลุมก่อนปลูก วัสดุคลุมโคนต้น จากข้อมูลข้างต้น พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่ใช้ฟางข้าวเป็นวัสดุคลุมโคนต้น เป็นการนำวัสดุที่ได้ในชุมชน สามารถลดต้นทุนการผลิตได้

3) การดูแลรักษา ในประเด็นต่างๆ ได้แก่ การให้น้ำ พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่ ให้น้ำกล้วยหอมทองมีความถี่ 1 ครั้ง/สัปดาห์ สมาชิกเกินครึ่งมีการใช้สารไตรโคเดอร์มาในการป้องกันกำจัดโรคแมลง ใช้ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยคอกในระดับที่ใกล้เคียง

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7 The 7th STOU National Research Conference

กัน และสมาชิกส่วนใหญ่มีการตรวจประเมินแปลง สมาชิกบางรายยังไม่มีระบบน้ำที่สมบูรณ์ ทำให้ผลผลิตไม่ได้ตามที่ตลาดต้องการ หลายพื้นที่ยังขาดแคลนน้ำในการปลูกกล้วยหอมทอง ซึ่งเป็นปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญในการผลิตกล้วยหอมทองให้ได้คุณภาพตามที่ตลาดต้องการ

4) การเก็บเกี่ยว อายุการเก็บเกี่ยว พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่มีการเก็บเกี่ยวกล้วยหอมทองที่อายุ 8 เดือน และการขนส่ง สมาชิกเกินครึ่งใช้วิธีขนส่งด้วยตนเอง จากการสอบถามจากสมาชิก ส่วนใหญ่ต้องการให้มีรถมารับที่สวนอย่างทั่วถึง เพื่อลดต้นทุนในการขนส่ง

3.2 สภาพการตลาดกล้วยหอมทอง มีทั้งตลาดในและนอกประเทศ ผลการศึกษาในประเด็นต่างๆ ได้แก่

1) ตลาดต่างประเทศ สมาชิกส่วนใหญ่ไม่ได้ส่งออกกล้วยหอมทองไปขายยังต่างประเทศ เนื่องจากในปีที่ผ่านมา มีข้อจำกัดในการส่งออกคือ ปริมาณผลผลิตไม่เพียงพอในการนำรถขนส่งขนาดใหญ่มารับที่สวน กลุ่มจึงจำเป็นต้องขยายเครือข่ายให้มากกว่านี้

2) ตลาดในประเทศ สมาชิกส่วนใหญ่จะขายตลาดในชุมชนได้แก่ ตลาดในพื้นที่ และมีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การตลาดใหม่คือเน้นส่งตลาดบน ได้แก่ห้างเทสโก้ โลตัสและเซเว่นอีเลฟเว่น (7-Eleven) ซึ่งผลผลิตของสมาชิกต้องได้มาตรฐานตามที่ตลาดต้องการ

4. การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทอง ตำบลบ้านโคก อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี

การจัดตั้งกลุ่ม วิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทองตำบลบ้านโคก เกิดจากความต้องการของผู้ที่สนใจในการปลูกกล้วยหอมทองในชุมชน เนื่องจากสภาวะราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ ในขณะที่กล้วยหอมทองเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ และมีวัตถุประสงค์เพื่อหาอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิก มีการรวมกลุ่มของสมาชิกและตั้งคณะกรรมการบริหาร มีการรวมหุ้น มีกฎระเบียบกลุ่มให้สมาชิกถือปฏิบัติร่วมกัน มีการวางแผนการผลิต เพื่อให้ผลผลิตได้คุณภาพ และหน่วยงานให้การสนับสนุนทั้งในด้านการถ่ายทอดความรู้ การรับรองมาตรฐาน GAP แบบกลุ่ม การจัดหาทุน เมื่อมีความพร้อมก็เกิดการขยายเครือข่ายไปยังพื้นที่ต่างๆใกล้เคียง มีการเชื่อมโยงเครือข่ายการตลาด มีผู้ให้ความสนใจอย่างกว้างขวาง สามารถเป็นจุดเรียนรู้ ศึกษาดูงานแก่ผู้ที่สนใจ ส่งผลให้เศรษฐกิจในชุมชนดีขึ้น และสมาชิกมีคุณภาพที่ดีขึ้น

การดำเนินการบริหารกลุ่ม มีคณะกรรมการบริหารกลุ่ม มีกฎระเบียบของกลุ่ม มีการแต่งตั้งสมาชิกเพื่อตรวจประเมินแปลง มีการสำรวจพื้นที่และมีการประเมินแปลงก่อนรับสมาชิกเข้าร่วมกลุ่ม การคัดเลือกสมาชิกเข้าร่วมโครงการพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองจำนวน 1 ไร่ขึ้นไป หรือจะปลูกกล้วยหอมทอง 400 ต้น แล้วแต่ศักยภาพของสมาชิก การจัดการผลผลิตมีการควบคุมคุณภาพ โดยกลุ่มจะมีเกณฑ์และปฏิทินการปลูกให้สมาชิกปฏิบัติตาม เพื่อให้ผลผลิตได้คุณภาพปลอดภัยตามที่ต้องการ มีการจัดการระบบน้ำ แต่ยังไม่ครบทุกรายเนื่องจากปัญหาด้านต้นทุนและศักยภาพของสมาชิก กลุ่มจะให้มีการพักแปลงปีเว้นปีหรือแล้วแต่สภาพพื้นที่และความพร้อมของสมาชิก ไม่มีการบังคับ มีการประชุมกลุ่มทุกเดือน เพื่อวางแผนการผลิตร่วมกัน เช่นการแก้ปัญหาเรื่องโรคแมลง การฝึกปฏิบัติการผลิตและใช้เชื้อราไตรโคเดอร์มาในการควบคุมโรคพืช การส่งเสริมให้ใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก ปุ๋ยพืชสดแทนการใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อลดต้นทุนการผลิต มีการประชุมเครือข่าย เพื่อวางแผนการดำเนินงานและหาแนวทางพัฒนาร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของสมาชิก มีการจัดตั้งกองทุนปัจจัยการผลิตเพื่อช่วยเหลือสมาชิก นอกจากนั้นยังมีการประกันราคาผลผลิตให้กับสมาชิกขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของตลาด

การพัฒนาองค์ความรู้ให้แก่สมาชิก ก่อนรับสมาชิกจะมีการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการผลิตและการตลาดกล้วยหอมทอง ในส่วนของหน่วยงานต่างๆถ้ามีการจัดอบรมถ่ายทอดความรู้ก็จะให้สมาชิกเข้ารับการอบรมหรือศึกษาดูงาน

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

นอกสถานที่ การจัดให้กลุ่มเป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาดูงานของผู้ที่สนใจ จัดให้กลุ่มเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งเป็นโอกาสในการเพิ่มปริมาณผลผลิตและเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิก

การจัดสรรผลประโยชน์แก่สมาชิกกลุ่ม สมาชิกกลุ่มจะได้สิทธิในการนำผลผลิตมาขายให้แก่กลุ่มเท่าเทียมกัน ปัญหาการเงินมีการบริหารอย่างโปร่งใส ไม่เคยมีปัญหาเรื่องการเงิน สมาชิกมีสิทธิได้รับการประกันราคาผลผลิตในราคาที่เท่าเทียมกัน ในส่วนของการจ้างแรงงานเพิ่มเติม ถ้าสมาชิกสมัครใจมาทำก็มีสิทธิได้รับค่าจ้าง และมีสิทธิได้รับรายได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มอย่างเท่าเทียมกัน

ผลการวิเคราะห์ศักยภาพการดำเนินงานของกลุ่ม พบว่าปัญหาที่สำคัญคือเรื่อง ผลผลิตกล้วยหอมทองไม่ได้คุณภาพ เนื่องจากสมาชิกขาดต้นทุนในการผลิต ช่วงที่พืชต้องการปุ๋ย ต้องการน้ำ ก็ไม่ได้รับตามช่วงเวลาที่ต้องการ ปัญหาความแห้งแล้ง แหล่งน้ำมีจำกัด และการจัดการระบบน้ำในแปลง สมาชิกบางรายยังมีระบบน้ำไม่สมบูรณ์ เนื่องจากมีแหล่งน้ำมีปริมาณน้ำมากและต้องการเครื่องสูบน้ำขนาดใหญ่ แต่ยังขาดเงินทุนในการจัดการระบบน้ำ ซึ่งเป็นปัญหาหลักที่สำคัญ ปัญหาโรคแมลงระบาด แก้ปัญหาโดยการส่งเสริมให้เกษตรกรใช้เชื้อราไตรโคเดอร์มาอย่างถูกต้องและใช้อย่างสม่ำเสมอ และปัญหาการรวบรวมผลผลิตล่าช้าเพราะสถานที่รวบรวมผลผลิตไม่ได้มาตรฐาน ไม่เอื้ออำนวยต่อการขนส่ง โดยกลุ่มกำลังขอรับงบประมาณโครงการตำบลละล้านในการก่อสร้างโรงบรรจุหีบห่อและรวบรวมผลผลิตกล้วยหอมทอง ซึ่งงบประมาณ 1 ล้านบาทก็ยังไม่สามารถสร้างโรงงานที่ได้มาตรฐาน ปี 2558 กลุ่มได้เช่าโรงงานบรรจุหีบห่อและรวบรวมผลผลิตที่จังหวัดหนองคาย โดยมีรถของโรงงานมารับผลผลิตที่สวนและส่งต่อไปรวบรวมที่หนองคาย และในเร็วนี้กลุ่มได้รับอนุมัติงบประมาณจากพัฒนาจังหวัด เป็นเงิน 13 ล้านบาท เพื่อสร้างโรงงาน ซึ่งคาดว่าจะดำเนินการได้ในเร็วนี้

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะจำนวน 2 ประเด็น ได้แก่ การนำผลการวิจัยไปใช้และข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ข้อเสนอแนะต่อวิสาหกิจชุมชนกลุ่มกล้วยหอมทองตำบลบ้านโคก อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี

- 1) ส่งเสริมให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนได้รับการถ่ายทอดความรู้ทั้งด้านการผลิตและการตลาด ให้มีความเข้าใจที่ถูกต้อง
- 2) สมาชิกวิสาหกิจชุมชนควรผลิดกล้วยหอมทองตามปฏิทินการผลิตของกลุ่มอย่างเคร่งครัดเพื่อให้ได้คุณภาพมาตรฐานตามที่ตลาดต้องการ เพื่อรองรับการส่งออกของตลาดต่างประเทศ
- 3) ส่งเสริมให้สมาชิกผลิตปุ๋ยหมักและสารชีวภัณฑ์ป้องกันกำจัดศัตรูพืชไว้ใช้เอง เพื่อลดต้นทุนการผลิต
- 4) ควรให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีบทบาทในการมีส่วนร่วมการจัดทำแผนการผลิตอย่างสม่ำเสมอ
- 5) ส่งเสริมให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีการแปรรูปผลผลิต เพื่อขยายตลาดให้มีความหลากหลาย เพื่อเพิ่มมูลค่าและเพิ่มรายได้ให้แก่สมาชิก เพราะปัจจุบันกลุ่มไม่มีการแปรรูปผลผลิต
- 6) ส่งเสริมให้มีการใช้เทคโนโลยีหรือนวัตกรรม เพื่อลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้สูงขึ้น
- 7) วางแผนการผลิตให้แก่สมาชิก ตามตารางการเพาะปลูกเพื่อควบคุมคุณภาพการผลิตของสมาชิกให้ได้มาตรฐานตามที่ตลาดต้องการ และให้มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และศักยภาพของสมาชิก

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

1.2 ข้อเสนอแนะต่อเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

- 1) เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ควรเข้ามาติดตามผลการดำเนินงานของสมาชิก เพื่อทำการส่งเสริมและถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิกอย่างต่อเนื่อง
- 2) เจ้าหน้าที่ควรมีการจัดเวทีเพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกหรือกลุ่มหรือผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการผลิตและแปรรูปในพื้นที่ได้แลกเปลี่ยนปัญหาและร่วมจัดทำแผนการผลิตทั้งระบบ
- 3) เจ้าหน้าที่ควรจัดทำแผนพัฒนาร่วมกับกลุ่มและชุมชน อย่างต่อเนื่อง
- 4) การให้ความรู้ในเรื่องของการผลิต การตลาดเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับสมาชิกในการแข่งขันและการเปลี่ยนแปลง
- 5) การให้คำปรึกษา ให้องค์ความรู้แก่กลุ่มและสมาชิกกลุ่ม สร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
- 6) การสร้างแรงจูงใจและกระตุ้นให้เกิดเครือข่าย การร่วมออกแบบโครงสร้างและเชื่อมโยงเครือข่าย โดยใช้การมีส่วนร่วม
- 7) การกำหนดตัวชี้วัดการทำงานและการติดตามประเมินผลการดำเนินงานกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

1.3 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานส่งเสริมการเกษตร

- 1) สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานเกษตรอำเภอในพื้นที่ควรส่งเสริมและสนับสนุนข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาการผลิตการแปรรูปและการตลาด ให้กับกลุ่ม และประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อโทรทัศน์ วิทยุ และประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสื่อที่เกษตรกรใช้อยู่เป็นประจำและเข้าถึงเกษตรกรได้ง่ายที่สุด
- 2) สนับสนุนข้อมูลการตลาดทั้งในและต่างประเทศ เพื่อปรับกลยุทธ์ในการผลิต ส่งเสริมให้กลุ่มมีการแปรรูปผลผลิต เพื่อให้มีส่วนแบ่งทางการตลาด เป็นทางเลือกให้สมาชิกเพิ่มรายได้ในส่วนของผลผลิตที่ตกเกรด
- 3) หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนหรืออำนวยความสะดวก ให้เกิดกระบวนการจัดเวทีแลกเปลี่ยน หรือการหาข้อตกลงด้านการตลาด การจัดทำแผนพัฒนาการผลิตทั้งระบบให้แก่เกษตรกรกลุ่มเกษตรกรและเครือข่ายในพื้นที่

1.4 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานท้องถิ่น

- หน่วยงานในท้องถิ่นควรมีการติดตามผลการดำเนินงานของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ได้แก่
1. สนับสนุนส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร หรือเป็นจุดเรียนรู้ให้กับบุคคลหรือหน่วยงานที่สนใจ
 2. สนับสนุนงบประมาณในการปรับปรุงพื้นที่เพื่ออำนวยความสะดวก การเดินทางเส้นทางคมนาคมให้มีความสะดวกในการเดินทางไปดูแปลงเรียนรู้
 3. จัดทำป้ายเพื่อให้สามารถสังเกตหรือเป็นจุดสนใจให้คนอยากเข้ามาท่องเที่ยว ทำให้เกิดรายได้ขึ้นในชุมชน ส่งผลให้เศรษฐกิจในพื้นที่ดีขึ้นต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งต่อไป

- ควรทำการวิจัยในด้านต่างๆเพิ่มเติมเพื่อให้ครอบคลุม สามารถนำไปแก้ไขปัญหาและพัฒนากลุ่มต่อไปได้
- 2.1 ควรมีการศึกษาสถานการณ์โครงสร้างการผลิตกล้วยหอมทองจากแหล่งต่างๆ เพื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ แล้วนำข้อมูลที่ได้ มาพัฒนากลุ่มต่อไป

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

2.2 การวิจัยครั้งนี้เก็บข้อมูลเฉพาะกลุ่มตำบลบ้านโคกเท่านั้น ควรมีการเก็บข้อมูลของกลุ่มเครือข่ายในพื้นที่ใกล้เคียงกัน เพื่อเป็นการเปรียบเทียบและจะทำให้ทราบปัญหามากขึ้น นำไปหาแนวทางพัฒนากลุ่มต่อไปในอนาคต

2.3 ควรทำการศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มของเจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อทราบข้อจำกัดในการพัฒนากลุ่มองค์กรและสถาบันเกษตรกรในระดับหน่วยงาน

เอกสารอ้างอิง

เกษตรแผ่นดินทอง. (ม.ป.ป.). การปลูกกล้วยหอมทอง [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก

<https://sites.google.com/site/63kindofbanana2556/kar-pluk-klwy-hxm> (วันที่ค้นข้อมูล : 10 สิงหาคม 2558).

กล้วยหอมทองในจังหวัดอุดรธานี [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก

<http://www.vigotech.co.th/index.php?lay=show&ac=article&id=539819933&Ntype=8> (วันที่ค้นข้อมูล : 16 สิงหาคม 2558).

ข้อมูลตำบลบ้านโคก อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี [ออนไลน์]. เข้าถึงได้

จาก <http://www.thaitambon.com/tambon/412004> (วันที่ค้นข้อมูล : 27 พฤษภาคม 2559).

ฉนวน ดวงดาว. (2544). การใช้ปุ๋ยอินทรีย์กับการปลูกกล้วยหอมทองเพื่อการส่งออกของเกษตรกร อำเภอยาง จังหวัดเพชรบุรี วิทยานิพนธ์เกษตรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ชูสิทธิ์ นายอง. (2552). รายงานการวิจัย การศึกษารูปแบบการบูรณาการการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนและพัฒนาไปสู่แหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนในภาคตะวันออก.

ถาวร ชูพล และคณะ. (2552). แนวทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชนแม่บ้านเกษตรกรบึงหลุมบัว ตำบลพระอาจารย์ อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก. กรมส่งเสริมการเกษตร

ธิดารัตน์ คุ่มภัย. (2557). ปัจจัยในการตัดสินใจขายผลผลิตกล้วยหอมทองของสมาชิกให้กับสหกรณ์การเกษตรบ้านนาสาร จำกัด จังหวัดสุราษฎร์ธานี การศึกษาค้นคว้าอิสระมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ประหยัด มะโนพะเส้าและคณะ. (2552). แนวทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองยางโคก ตำบลท่าทุ่งหลวง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน (รายงานการวิจัย). สำนักงานเกษตรอำเภอแม่ทา. จังหวัดลำพูน.

มติชนออนไลน์. (2559). ช่องทางสร้างอาชีพ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <https://www.matichon.co.th/news/176513> (วันที่ค้นข้อมูล : 16 มิถุนายน 2559).

ลำเจียก โนริวงศ์. (2553). การประเมินผลการดำเนินงานธุรกิจรวบรวมกล้วยหอมทองของสหกรณ์การเกษตรบ้านลาด จำกัด จังหวัดเพชรบุรี โดยวิธีคุณภาพ. การศึกษาค้นคว้าอิสระมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

อภิชาติ ศรีสะอาด. (2556). คู่มือการเพาะปลูก กล้วยเศรษฐกิจ เงินล้าน. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ. นาคาอินเตอร์มีเดีย.

เอกวิทย์ มณีธร. (2552). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหาร/การจัดการ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ. ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ็ม.ที.เพรส.